

Scott Hahn
Brandon McGinley

HET IS WAARDIG EN RECHT

Waarom de toekomst van de samenleving
afhankelijk is van ware godsdienst

uitgeverij
Betsaida

De Boog

Inhoud

1	Opium van het volk	7
2	Natuurlijke religie	17
3	Religie is een kwestie van rechtvaardigheid	25
4	Rechtvaardigheid is individueel en gemeenschappelijk	35
5	Religie vormt de samenleving	45
6	Er is geen ontkomen aan religie	55
7	Liberale samenlevingen zijn noodzakelijk seculier	65
8	Secularisme is afgoderij	75
9	De oorsprong en gevolgen van afgoderij	83
10	Secularisme is onrechtvaardig	93
11	Beschaving vereist ware religie	103
12	Ware religie integreert het leven van individuen	113
13	Ware religie geeft vorm aan gezinnen	123
14	Ware religie brengt eenheid in de samenleving	133
15	De toekomst van de beschaving hangt af van ware religie	143

HOOFDSTUK 1

Opium van het volk

Religie ... is de opium van het volk

Deze kernachtige uitspraak van Karl Marx is een van de meest befaamde en bewapende citaten ter wereld. Het is voor veel atheïsten een meesterlijk beknopte, heldere verachting voor georganiseerde spiritualiteit van welke aard dan ook. Voor veel anderen is het een bewijs voor Marx' intolerantie, een bevestiging dat er niets van waarde kan zijn in zijn denken. Beide kampen stemmen overeen dat de uitspraak het religieuze instinct afschildert als een intellectueel afstompend comfort van lieden die te eenvoudig zijn om de wereld begripen zoals ze is.

Natuurlijk is het waar dat Marx religieus geloof verafschuwde en het wilde uitroeien als onderdeel van de eindfase van de sociale evolutie: communisme. Zijn denken was echter een beetje ingewikkelder dan wat nu over het algemeen begrepen wordt. We kunnen dit zien in de context waaruit de 'opiumuitspraak' is gehaald: 'Religie is de zucht van het onderdrukte wezen, het hart van een harteloze wereld, en de ziel van ziellose omstandigheden. Het is de opium van het volk.'¹

Dat is andere koek, lijkt het. Marx beschrijft het religieuze instinct niet als een toevluchtsoord voor idioten, maar als een oase van menselijkheid in onmenselijke omstandigheden. Wellicht observeert hij – in weerwil van zichzelf – dat een volhardend en vertrouwend geloof in het goddelijke iets werkelijk goeds tot stand brengt voor individu en samenleving.

Maar Marx is tot in zijn binnenste een materialist. Hij ziet spiritualiteit dus wel als een balsem voor de wonden die het kapitalisme de arbeidersklasse heeft toegebracht, maar hij ziet dit niet als een teken in haar voordeel. Integendeel, het feit dat religieuze leerstellingen zoals goddelijke liefde, genade en liefdadigheid het lijden draaglijker maken, is volgens

¹ Karl Marx, *Zur Kritik der Hegelschen Rechtsphilosophie Einleitung* (1844). Engelse vertaling: Karl Marx, inleiding op *Critique of Hegel's Philosophy of Right*, vertaald door A. Jolin en J. O'Malley, New York, Cambridge University Press, 1970, p. 171.

Marx precies de reden waarom die leerstellingen moeten worden uitgebannen; ze verblinden de arbeiders voor de uitbuiting die ze ondergaan.

Het religieuze instinct is voor Marx een wegversperring voor revolutie – en zodra die revolutie voltooid is, zal er geen behoefte meer zijn aan religie, omdat er geen structurele onderdrukking zal zijn om te verbeteren. Hier is de volgende alinea, die tamelijk opvallend is, ook al is ze volkomen verkeerd:

De afschaffing van religie als het *denkbeeldige* geluk van de mensen is de eis voor hun werkelijke geluk. Hen op te roepen om hun verzinsels over hun toestand op te geven is hen op te roepen om de toestand op te geven die verbeeldingen vereist. De kritiek van religie is dus, in beginsel, de kritiek op dat tranendal waarvan religie de *lichtkrans* is.²

Het epitheton ‘opium’, dat door verschillende denkers vóór en na Marx is toegepast op georganiseerde spiritualiteit, is dus nog steeds een scheldwoord – maar wel één die een beetje ingewikkelder is dan op het eerste gezicht lijkt. Ja, Marx beschouwt het religieuze instinct als escapisme, net als het verdovingsmiddel, maar het is een menselijke ontvluchting naar een wereld van waarden en deugden die, vrij letterlijk, te goed zijn voor deze wereld.

Hoe interessant het woord ‘opium’ in Marx’ beroemde citaat ook mag zijn, we zullen ons desondanks richten op het woord ‘religie’. Zelfs als wij, als christenen, Karl Marx’ opvattingen over religie verontrustend vinden, kunnen we tot de ontdekking komen dat onze opvatting over de definitie van ‘religie’ dichter bij de zijne ligt dan ons lief is.

Woorden nemen nieuwe en verschillende betekenissen aan in de loop der tijd, en de wijze waarop zelfs fundamentele concepten van het menselijk leven en moraliteit begrepen worden, kunnen evolueren – of, net zo vaak, involueren. We kunnen allemaal voorbeelden bedenken waarin woorden snel veranderd zijn: Vraag de volgende keer dat je een kledingwinkel binnenstapt om een paar ‘moffen’ en kijk wat voor blik je krijgt toegeworpen.³

² Ibid.

³ Het gaat er hier om een homoniem te vinden waarvan één betekenis tegenwoordig in onbruik is geraakt. Het voorbeeld in de oorspronkelijke tekst van dit boek is het woord ‘queer’. Het woord betekende vroeger met name ‘vreemd’, maar tegenwoordig wordt het vrij direct opgevat als ‘homoseksueel/-fiel’ [nvdv].

Belangrijker zijn echter de subtiele aanpassingen, waarbij het concept waarnaar het woord verwijst nieuwe betekenissen krijgt binnen nieuwe historische en filosofische contexten.

Vanaf de Verlichting vinden de meeste gevolgrijke verschuivingen plaats ten gevolge van het losmaken van fundamentele concepten van het anker der waarheid. Voor de meeste premoderne mensen bijvoorbeeld, werd het idee van vrijheid vanzelfsprekend door morele juistheid ingeperkt: het begrip van een vrijheid om te zondigen zou onbegrijpelijk zijn – een *contradictio in terminis*. Maar nu is het idee dat vrijheid beperkt zou kunnen worden door iets wat voorbijgaat aan onze verbeelding (en misschien anderen schade berokkent, mits de ander geboren is) onbegrijpelijk geworden.

In de tijd van Karl Marx was het begrip religie op dezelfde manier losgemaakt. De meeste modernen, waaronder de meeste moderne christenen, zien echter niet in dat Marx' opvatting van religie verschilt van die van premoderne mensen. Ook al heeft er wat catechese plaatsgevonden onder zowel christenen als niet-christenen over de vervorming van 'vrijheid', we zijn allemaal ondergedompeld in een door en door moderne, liberale, en fundamenteel seculiere beschouwing van religie waartegen geen enkel verzet is georganiseerd. Dientengevolge lijkt deze beschouwing universeel en tijdloos, ondanks het feit dat het slechts sinds de laatste eeuwen op de voorgrond is getreden.

De waarheid is dat het merendeel van de moderne christenen 'religie' min of meer precies zo zouden definiëren als Karl Marx deed: een geloofssysteem dat gewoonlijk maar niet altijd betrekking heeft op het bovennatuurlijke. Op dezelfde wijze waarop eekhoorns, hamsters en prairiehonden voorbeelden zijn van een type – in het bijzonder families van de orde *Rodentia* – zo beschouwen we christendom, islam, boeddhisme als soorten van een geslacht dat 'religie' heet.

Hoewel Marx een Europa beschreef dat nog steeds door het christendom werd gedomineerd, gebruikte hij 'religie' duidelijk in deze bredere betekenis, anders zou hij 'christendom' hebben gezegd. Zoals het een goed materialist betaamt, zag Marx alle geloofssystemen die voorzagen in een balsem van niet-realisme als belemmering voor het bewustzijn van de arbeidersklasse en daarom voor de revolutie en het communisme. Religie, ongeacht inhoud, werd beschouwd als een antropologisch-sociologisch verschijnsel – een interessante gewoonte van menselijke personen en sa-

menlevingen, net zoals politiek – maar één die binnen afzienbare tijd niet meer ter zake zou doen.

Maar moderne christenen denken in het algemeen óók na over ‘religie’ in seculier-materialistische termen, door alle geloofssystemen samen te voegen onder de noemer van een gedeeld antropologisch-sociologisch verschijnsel. We zouden kunnen begrijpen, zoals we zouden moeten doen, dat bepaalde geloofssystemen directer met de waarheid overeenstemmen dan andere. Toch beschouwen we ze allemaal als gelijkwaardige deelnemers aan de categorie ‘religie’, net zoals een bever en een rat beide gelijkwaardige knaagdieren zijn – ook al vinden we de ene nuttiger en lieflijker dan de andere.

Dit is echter dezelfde fout die moderne liberalen gemaakt hebben door vrijheid los te koppelen van waarheid. We zouden niet zeggen dat abortus en barmhartigheid gelijkwaardige uitingen zijn van het verschijnsel menselijke vrijheid. Evenmin zouden we zeggen dat ware en onware overtuigingen gelijkwaardige verschijningsvormen zijn van het verschijnsel religie. Liever zouden we zeggen, samen met de Kerk en de denkers door de eeuwen heen, dat religie een deugd is – één, zoals vele andere, die we in waarheid kunnen kweken, of door dwaling kunnen uitblussen.

∞∞∞∞

We kunnen niet zeggen, tenminste zoals moderneren het begrijpen, dat er meerdere religies zijn. Er is eerder één religie, en dat is zoals we zullen zien, de deugd waardoor we gerechtigheid geven aan de ene Heer die ons geschapen en gered heeft.

In het premoderne tijdperk gebruikte de Kerk het begrip ‘religie’ in meervoud, maar dat verwees in het bijzonder naar wat we tegenwoordig ‘spiritualiteiten’ of ‘charismatische bewegingen’ zouden noemen. In het bijzonder werd het meervoud gebruikt om de diverse religieuze orden te beschrijven – franciscanen, dominicanen, enzovoorts. Dit benadrukt slechts de algemeenheid van de éne religie door de verscheidenheid aan manieren te onderkennen waarop we geroepen zijn om het te cultiveren. Het idee dat er verschillende religies bestaan die met elkaar concurreren op gelijke voet met het christendom zou in het beste geval als vreemd en in het slechtste geval als onbevattelijk worden beschouwd. Voor de premoderne christen waren er niet meerdere concurrerende religies, maar enkel wat ze simpelweg ‘het geloof’ zouden hebben genoemd. In de traditie van het geloof bestonden ketterijen; buiten de traditie van het geloof beston-

den het polytheïstisch heidendom en monotheïstische vervormingen van het geloof in de ware God. Het geloof werd door hun beschouwd, zoals ook wij zouden moeten doen, als het vaste punt waaraan alle andere geloofssystemen en -handelingen zich conformeren of waar ze van afwijken.

Derhalve stemt religie zelf overeen met dat vaste punt. Ze is niet een algemeen verschijnsel van de menselijke geest of van menselijke samenlevingen dat lukraak gestuurd kan worden zonder gevolgen of corruptie. Religie is geordend naar het geloof, geordend naar de waarheid, geordend naar Christus. Het is wat het betekent om mens te zijn, maar zoals alle facetten van ons wezen, is het bedoeld om geleid te worden door en naar Jezus, niet door en naar onze grillen. Zoals we later zullen zien, kunnen we niet ontsnappen aan het ordenen van onze levens rond een hogere macht; de vraag is of we kiezen tussen de ware en levende God of een idool.

Hoe zouden we zo'n idool toch kunnen kiezen? De Heer schiep ons; Hij onderhoudt ons; Hij werd gemarteld, en Hij stierf voor ons. Het minste wat we kunnen doen is onze kleine leventjes rond Hem heen te organiseren. Het zou niet eens een vraag moeten zijn. En toch herinneren we ons dat de oude Israëlieten door de Heer letterlijk bevrijd werden van slavernij – en subiet een verguld rund begonnen te vereren. Ook al weten we zonder twijfel wat Hij gedaan heeft (en blijft doen) voor ons, toch voelen we ons makkelijk afgeleid.

Wanneer we Hem negeren of ons van Hem afkeren, dan is dat niet alleen een verzuim van dankbaarheid, maar ook van rechtvaardigheid, een verzuim om te doen wat we verschuldigd zijn. Natuurlijk is er niets wat we kunnen geven dat God nodig heeft, en er is ook niet iets wat we kunnen geven dat gelijkwaardig is aan wat Hij gegeven heeft. Het punt is echter om te geven wanneer we kunnen – en in zijn oneindige genade neemt Hij het van ons aan, verheerlijkt het en wordt erdoor verheerlijkt. Deze deugd van gerechtigheid, gegeven aan Hem die rechtvaardigheid zelf is, is wat de Kerk door de tijd heen bedoeld heeft met 'religie'.

De hymne 'Heer van alle hoop' speurt de wijze na waarop Gods goddelijke kwaliteiten ons door de dag heen troosten en onderhouden. De eerste strofe, beginnend met de titel, vraagt om de deugden van vreugde en hoop gedurende de dag die komen gaat. De daaropvolgende twee strofes, waarin om kracht en liefde wordt gevraagd, gaan over de werkdag en de terugkeer naar huis. De hymne eindigt als het bedtijd is:

Heer van alle liefkozing, Heer van alle stilte,
wiens stem genoegzaamheid is, diens bijzijn balsem:
Wees bij ons inslapen, en geef ons, bidden wij,
uw vrede in onze harten, Heer, op 't eind van de dag.

We hoeven Karl Marx niet al te veel lof toe te kennen, maar we kunnen wel zeggen dat hij gelijk heeft: het geloof in God is een balsem voor de wonden van geest, lichaam en ziel die in dit tranendal worden toegebracht. Het is opvallend en, op zijn manier, mooi dat een van de meest invloedrijke materialisten in de menselijke geschiedenis deze waarheid erkende. Dat Marx' reactie was dat hij eiste dat dit geloof moest worden uitgebannen, zou ons eraan moeten herinneren hoe onmenselijk materialisme eigenlijk is – zelfs als het soms de misleidende noemer van 'humanisme' draagt.

Wat niet alleen Karl Marx maar ook de meeste modernisten missen, is dat geloof in Jezus Christus zoveel meer is dan een balsem en zoveel meer dan één aspect van het leven dat netjes kan worden afgezonderd van de rest. We spreken over religie alsof het een hobby is, of, als we het serieus nemen, een persoonlijkheidsgril: iets waaraan je tijd besteedt, iets wat betekenisvol is voor jou en je betekenis geeft, iets dat gewoon een vreemd onderdeel van je leven is dat geen aanspraak maakt op de rest van je leven – of op dat van anderen. Als jouw religie je gelukkig laat voelen, zoals wanneer je favoriete team het WK wint of zoals bij het aanschaffen van een nieuwe fruitpers of bij het aanbreken van een nieuw liefdesavontuur. Maar als je religie aanspraak maakt op jouw seculiere leven – op je tijd en beslissingen buiten de vier muren van de kerk om – dan zou je instabiel kunnen zijn. En als het aanspraak maakt op anderen, zou je gevaarlijk kunnen zijn.

Dit is logisch als religie een louter sociologisch verschijnsel is. Het is logisch als er meerdere religies zijn waaruit je kunt kiezen, waarvan elk zijn eigen subjectieve voor- en nadelen heeft en waarvan elk in zijn beperkte niche blijft die de seculiere samenleving ervoor heeft vrijgehouden. Maar het slaat helemaal nergens op als religie een deugd is – een gewoonte van dankbaarheid en vrijgevigheid naar God die we moeten koesteren. Het slaat nergens op als God echt is en werkelijk de dingen voor ons doet waarvan wij zeggen dat Hij ze doet.

Het is een grove onrechtvaardigheid om Hem naar het hoekje te sturen dat als 'religieus' is gebrandmerkt in de moderne zin van het woord. Het is goed en juist om zijn aanwezigheid als balsem te omschrijven; om

het daarbij te laten gaat voorbij aan het doel van die balsem, namelijk ons dichter bij Hem te brengen, zelfs om ons meer op Hem te doen lijken.

∞∞∞∞

Toen Aleksandr Solzjenitsyn gevraagd werd om na te denken over de grondoorzaak van de politieke en morele verwoesting van Sovjet-Rusland, herinnerde hij zich een kleine mededeling met grote gevolgen die door ouderen gedeeld werd toen hij een jongen was: 'De mensen zijn God vergeten; daarom is dit allemaal gebeurd.'⁴

Het sentiment is tegelijkertijd kostbaar eenvoudig en beangstigend consequent. Dit is echter hoe de dingen altijd gaan met God: een eeuwig fascinerende en oneindig belangrijke werkelijkheid trad naar voren uit de eenvoudige verklaring: 'Laat er licht zijn.'

'God vergeten' is dus niet slechts een nalatigheid. Het is het negeren van de fundamentele rechtvaardigheidsverplichtingen die deel uitmaken van ons eigenlijke wezen als mens. Bovendien is het iemands zelfonthechting – en, uiteindelijk, iemands onthechting van zijn gemeenschap en natie – van de werkelijkheid zelf. Hier is hoe Solzjenitsyn het zei:

De wetten der natuur en fysiologie zullen nooit de onbetwistbare wijze blootleggen waarop de Schepper voortdurend, dag in dag uit, deelheeft aan het leven van eenieder van ons en onophoudelijk aan ons het levensvermogen schenkt; als deze ondersteuning ons verlaat, sterven we. In het leven van onze hele planeet beweegt de goddelijke Geest door, onverminderd in kracht: dit moeten we begrijpen in ons duistere en verschrikkelijke uur.⁵

Als 1983 een 'donker en verschrikkelijk uur' was, wat is het derde decennium van de 21^e eeuw dan? De Sovjetdissident zou niet verbaasd zijn over onze toestand. Hij beschreef atheïsme als een 'geleidelijk ondermijnen van de kracht van binnenuit die een dreiging vormt voor het geloof (...) wellicht gevaarlijker dan elke poging om het geloof gewelddadig van buitenaf aan te vallen.'⁶ Hij gaat onverbloemd verder:

Te oordelen naar de aanhoudende aardverschuiving van concessies die voor de ogen van onze eigen generatie worden gedaan, glijdt het Westen

⁴ Aleksandr Solzjenitsyn, *Toespraak tijdens ontvangst van de Templeton Prize* (1983). Engelse vertaling: A. Klimoff, www.templetonprize.org/laureate-sub/solzhenitsyn-acceptance-speech/ (dd. 18-12-2023).

⁵ Ibid.

⁶ Ibid.

onontkoombaar af naar de afgrond. Westerse samenlevingen verliezen steeds meer en meer van hun godsdienstige essentie, terwijl zij hun jongere generatie gedachteloos overleveren aan het atheïsme.⁷

En zelfs als we geen *uitgesproken* atheïsten voortbrengen, brengen we al te vaak *praktische* atheïsten voort. Dat wil zeggen, we hebben nu meerdere generaties opgevoed die geloven dat ‘religie’ een ‘privéaangelegenheid’ is zonder betekenisvolle plichten of gevolgen buiten het individu om.

Religie is echter een plicht, of we dat nu leuk vinden of niet. Wat we er ook van mogen denken, God heeft ons geschapen en gered. Hij vroeg ons niet naar onze mening. Wij hebben onszelf niet in het leven geroepen of gevraagd om het offer op Calvarië. Dat kwam allemaal door zijn toedoen – en het was allemaal beschikt vanaf het begin der tijden.

Het idee van de ongekozen plicht is voor de moderne geest ongelooflijk ingewikkeld om te begrijpen. Zoveel van de manier waarop we nadenken over de wereld en naaste is afhankelijk van de contractlogica – dat we de verplichtingen moeten vervullen waar we onze handtekening onder hebben gezet en dat enkel die plichten waar we mee overeengekomen zijn een morele kracht bezitten. Gewoonlijk uit zich dit in de ontkenning dat we verplichtingen hebben jegens armen en zwakkeren – vooral jegens het ongeboren leven – waar we niet nadrukkelijk voor kiezen.

Maar deze houding tast ook het begrip aan van de verplichtingen die we verschuldigd zijn aan de grootste en allermachtigste. We zijn de deugd van godsvrucht verschuldigd aan Jezus Christus, niet omdat we Hem kiezen, maar omdat Hij ons gekozen heeft. Christus verloochenen, ofwel door Hem uitdrukkelijk te verwerpen ofwel door Hem impliciet in een hokje neer te zetten, ontslaat ons niet van die plicht; het toont slechts aan dat we er niet in slagen om het na te komen. Zoals Solzjenitsyn zijn opmerkingen bijna vier decennia geleden afsloot: ‘[Wij] zijn gevangen in een wervelwind. Het is echter gedurende zulke beproevingen dat de hoogste gaven van de menselijke ziel zich openbaren. Als we ten onder gaan en deze wereld verliezen, dan is de schuld alleen de onze.’⁸

Belangrijker is dat het idee van ongekozen religieuze verplichtingen niet alleen bestaat in het christendom, zelfs niet alleen in de Abrahamitische tradities. Sterker nog, het idee van religie in de westerse wereld is geworteld in het heidense Griekenland en Rome. Religie, begrepen als de

⁷ Ibid.

⁸ Ibid.

rechtvaardigheidsverplichtingen die we hebben ten aanzien van de waarheid, hoeft in zijn geheel niet eens te verwijzen naar het bovennatuurlijke. Dit idee van natuurlijke religie vormde de wijsgerige grondslag die Christus en zijn Kerk gebruikten, en nog steeds gebruiken, tot hogere eer van God.